

ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

PRACTICE OF ORGANIZATION OF PEDAGOGICAL PROCESS

УДК 37.091.12:005.62

Леся Куземко

ORCIDiD 0000-0003-3070-6322

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології
Педагогічного інституту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
бул. І. Шамо, 18/2, 02154 Київ, Україна,
l.kuzemko@kubg.edu.ua

Олександр Мойсак

ORCIDiD 0000-0002-6873-6634

старший викладач кафедри педагогіки та психології
Педагогічного інституту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
бул. І. Шамо, 18/2, 02154 Київ, Україна,
o.moisak@kubg.edu.ua

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ В ПЕДАГОГІВ ЗДАТНОСТЕЙ ДО САМОПІЗНАННЯ І САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті актуалізується проблема розвитку в майбутніх педагогів здатностей до самопізнання, самовдосконалення у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Розглянуто форми роботи зі студентами, які спрямовані на опанування анатомо-фізіологічних, психолого-педагогічних знань про людину на різних етапах її розвитку під час вивчення навчальних дисциплін та позанавчальної роботи. Наведено тематику і зміст завдань для студентів з навчальних дисциплін «Анатомія і фізіологія дитини», «Основи медичних знань» що сприяють формуванню здоров'язберезувальної компетентності. Представлено зміст діяльності центру самопізнання і саморозвитку в Педагогічному інституті на базі якого вирішуються завдання професійної самоідентифікації майбутнього педагога.

Ключові слова: здоров'язберезувальна компетентність; інтерактивні технології; педагогічні технології; позанавчальна робота; професійна самоідентифікація; самопізнання; саморозвиток.

Вступ. Професійне становлення фахівця є багаторівневий і багатофакторний процес. Провідним його фактором виступає система об'єктивних вимог, визначених професійною діяльністю, пов'язаною з розвитком у студентів необхідних якостей і здатностей. Процес професійного становлення залежить не тільки

від змісту, технологій освітнього процесу, авторитету викладача, але і від ступеня сформованої у студентів активної позиції в процесі навчання, спрямованої на саморозвиток і самоосвіту.

У сучасних умовах загострення економічних проблем, виникнення надзвичайних си-

туацій, посилення впливу науково-технічного прогресу на людину, суттєво зростає роль педагога, який контролює здоров'я учнів. Погіршення здоров'я школярів є не тільки медичною проблемою, проблемою сім'ї, а й серйозною педагогічною проблемою. Відтак, формування здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх педагогів є необхідною умовою професійної підготовки. Особлива увага при цьому повинна надаватися розвитку в студентів здатностей до самопізнання фізіологічних і психологічних особливостей організму та їхнього самовдосконалення.

Професійний розвиток і саморозвиток особистості є об'єктом дослідження психологів та педагогів (С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, К. Платонов, В. Моляко, Б. Федоришин, Л. Митіна) і визначається як процес набуття та вдосконалення професійно-особистісних якостей, професійних знань, вмінь та навичок. Теоретичні, практичні аспекти професійного розвитку і саморозвитку особистості та проблеми самовдосконалення розглядалися у дослідженнях багатьох науковців, зокрема: О. Горай (формування професійної готовності медичної сестри здійснювати санітарно-гігієнічне виховання та профілактичну роботу зі школярами); В. Ковальчук (теоретичні аспекти професійного саморозвитку); С. Соколовська (дослідження професійного саморозвитку майбутніх вчителів математики у процесі вивчення фахових дисциплін); І. Сахневич (формування громадянського самовизначення учнів професійно-технічних навчальних закладів як важливої складової професійного саморозвитку); Л. Лабузна (професійний розвиток і саморозвиток особистості менеджера); В. Фрицюк (підготовка майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку) та ін.

Проблема формування готовності майбутніх педагогів до самоосвіти, саморозвитку та самовиховання відображені в наукових дослідженнях педагогів, психологів, філософів, соціологів. Теоретичному та практичному аспектам самовдосконалення присвячено дослідження І. Гузенко, Л. Кунаковської, О. Леванової, О. Огнева, В. Хруща, І. Червінської, Г. Широкової та ін.

Мета статті – розкрити теоретичні й практичні аспекти формування в студентів педагогічних спеціальностей здатностей до самопізнання і самовдосконалення в процесі на-

вчальної та позанавчальної діяльності у вищому навчальному закладі.

Самопізнання – шлях становлення професійної самосвідомості особистості. Перебудова вищої освіти в Україні пов'язана зі зміною освітньої парадигми, яка в якості пріоритету розглядає розвиток особистості, її інтересів, адекватних сучасним напрямкам суспільного розвитку. Головною метою такої освіти є розвиток особистості через самоосвіту, самовдосконалення, творчість і самоконтроль.

Самопізнання є основою саморозвитку і передбачає усвідомлення цінностей, розуміння власної життєвої позиції, аналіз власних можливостей, переваг і недоліків у професійній діяльності. Це твердження підкріплюється думкою науковців – «самопізнання є особливим видом пізнання, що спрямовує людину на усвідомлення свого внутрішнього світу; є підґрунтям не тільки розуміння внутрішньої складової людини, а й формування основ розуміння інших людей, законів зовнішнього світу й місця людини з її індивідуальними особливостями в цьому світі» (Кондратьєва, 2009, с. 10).

Кожна людина має необмежені внутрішні ресурси для саморозвитку й самовдосконалення, цей процес не зупиняється в студентські роки. Л. Терлецька (2012) наголошує, що самовдосконалення не підпорядковується остаточно ані зовнішнім, ані внутрішнім детермінантам, хоча, безумовно, деякою мірою від них залежить (с. 157). Автор доводить, що становлення професійної самосвідомості особистості здійснюється шляхом самопізнання і говорить про інтегрованість цього процесу, що включає особистісні сфери: фізичну (усвідомлення власної тілесності, активізація дихання, зняття м'язового напруження, релаксація, увага до відчуттів, рухова активність), емоційну (усвідомлення емоцій і почуттів, співпереживання), творчу (оригінальність, гнучкість, емоційний підйом, артистичність), інтелектуальну (усвідомлення проблем і способів їх розв'язання, прагнення до самопізнання), соціальну (встановлення відносин взаєморозуміння й взаємодопомоги), особистісну (глибинне пізнання своєї особистості, самоаналіз і самовдосконалення) і духовну (людяність і гуманізм).

Технології розвитку в майбутніх педагогів здатностей до самопізнання, самовдосконалення. Особлива увага в процесі про-

фесійного навчання майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та вчителів початкової школи повинна надаватися, у першу чергу, розвитку в студентів здатностей до самопізнання фізіологічних і психологічних особливостей організму, формування здоров'язбережувальної компетентності. Поняття «здоров'язбережувальна компетентність» трактується науковцями як сукупність фізичних та інтелектуальних якостей і властивостей людини, необхідних для самостійного й ефективного розв'язання різних життєвих ситуацій, створення кращих умов для себе, свого здоров'я в конструктивній взаємодії з іншими. Одними із показників здоров'язбережувальної компетентності науковці (Веретенко, Лехолетова, 2017, с. 24) визначають:

- стабільні знання в галузі валеології, гігієни, здоров'я, культури здоров'я, безпеки життєдіяльності, ергономіки, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я, профілактику шкідливих звичок;
- активні пошуки інформації щодо реальних способів здоров'язбереження та методик діагностування стану здоров'я;
- знання про зміст реалізації основних напрямів діяльності педагогів, що спрямовані на створення здоров'язбережувального середовища.

Для вирішення навчальних завдань професійної підготовки педагога у вивченні дисциплін з блоку формування загальних компетентностей, а саме «Анатомія і фізіологія дитини», «Основи медичних знань», необхідно правильно підібрати методи і форми організації навчання, що сприяють інтенсифікації навчально-виховного процесу та забезпечують його зв'язок з практикою.

Особливістю підготовки педагога є необхідність врахування (при формуванні навчальних програм) не тільки кваліфікаційних характеристик, але і особистісно-професійних якостей, властивостей. Якщо предметний зміст майбутньої професійної діяльності забезпечується, головним чином, за рахунок змісту навчальних, базових і спеціальних дисциплін (відповідно до вимог стандартів), то професійно-особистісний зміст може бути забезпечено за рахунок організації навчального процесу на основі технології особистісно зорієнтованого, контекстного навчання. Введення студентів в таку інтелектуальну діяльність забезпечують

лекції з елементами евристичної бесіди. Вони дають більше можливостей викладачеві для встановлення взаємодії між ним і студентами, відповідають цілям сучасного освітнього процесу у вищому навчальному закладі й сприяють формуванню саморозвитку. Оскільки основним видом занять у ЗВО є лекція, її мета повинна спрямовуватись на системний виклад основ наукових знань дисципліни, що вивчається, розкриття змісту предмета, концентрація уваги студентів на найбільш важливих питаннях, стимулювання їх активної пізнавальної діяльності, формування творчого мислення та потреби в самоосвіті.

Провідне місце у викладі навчального матеріалу з дисциплін «Анатомія і фізіологія дитини», «Основи медичних знань» займає лекція з використанням інтерактивних методів, які сприяють як розвитку позитивної взаємодії викладача та студентів, так і глибині засвоєння знань студентами. Метою лекцій з використанням інтерактивних методів навчання є введення студентів в сферу професійно спрямованої діяльності шляхом викладу необхідної інформації. На лекції розглядається роль названих дисциплін в системі фахової підготовки та їхній вплив на загальний розвиток особистості. Викладач подає навчальний матеріал на основі компіляції фактів, отриманих з різних джерел. З огляду на багато факторів, в тому числі недоступність багатьох джерел, недостатність навичок роботи з методичною і спеціальною літературою студентів перших курсів, навчальний матеріал викладається у вигляді чітко спланованої лекції з конкретним змістом і чітким викладом.

Лекція з елементами евристичної бесіди має ряд відмінностей від лекцій з використанням інтерактивних методів: в структурі, завданнях, кількості і змісті викладеного матеріалу. Студенти під час такої лекції, отримавши лише частину навчального матеріалу, повинні шляхом самостійного пошуку знайти відповіді на поставлені запитання. У зв'язку з чим лекція стає особистісно зорієнтованою, сприяє розвитку самостійності, формує здатність до самопізнання і саморозвитку. Аналізуючи відповіді студентів на поставлені в ході лекції запитання, рівень сприйняття навчального матеріалу, активність під час лекцій, викладач робить висновок про підготовленість студентів до сприйняття матеріалу і про рівень їхнього когнітивного та комунікативного розвитку.

На додаток до лекцій практичні, семінарські, лабораторні заняття виступають тією організаційною формою навчання, яка дає можливість найбільш глибоко розкритися особистісній самостійності майбутнього педагога, його природних здібностей, інтересів, сформованих загальних і спеціальних компетентностей. При цьому навчальний процес переорієнтовується на застосування методів, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів. Серед них особливе місце займають інтерактивні методи, використання яких створює позитивно-емоційний фон для засвоєння студентами матеріалу, а також привчає їх до певного типу спілкування в ході вирішення навчальних завдань, сприяє розвитку самостійності й комунікативних навичок.

Серед методів інтерактивного навчання, що використовуються нами на практичних заняттях, особливе місце займають імітаційно-рольові ігри, навчальні тренінги, вікторини, творчі завдання. Ці методи забезпечують активізацію пізнавальних процесів, динамічність і продуктивність мислення, розвивають у студентів пам'ять, увагу, підвищують інтелектуальний розвиток особистості. Застосування рольових та імітаційних ігор в процесі професійної підготовки студентів максимально наближає навчальний процес до реальних умов взаємодії між суб'єктами освіти на практиці і здійснює успішне формування професійного мислення. Рольові та імітаційні ігри компенсують розрив між теорією і практикою навчання, забезпечують формування психологічної готовності студентів до роботи в реальних умовах.

Відтворити тісний зв'язок навчального процесу з практикою дозволяє використання симуляційних методик на практичних, лабораторних заняттях з навчальних дисциплін і на тренінгах, проведених зі студентами в позанавчальній роботі. Симуляційні методики, як засвідчують науковці (Никоненко, 2016, с. 120), широко використовуються в практичній підготовці медичних фахівців під час вправління в проведенні ін'єкцій, штучного дихання, вимірювання тиску тощо. Відпрацювання навичок на симуляторах у навчальній діяльності має доведену ефективність. Завдяки таким технічним засобам навчання створюються необхідні умови для опанування і закріплення практичних навичок, коли їх відпрацювання максимально наближено до реальної діяльності фахівців.

Уміння надавати першу медичну допомогу собі та своїм вихованцям повинні не лише медичні працівники, але й педагоги: вихователі дошкільних навчальних закладів та вчителі початкової школи. Саме тому, під час вивчення студентами педагогічних спеціальностей дисциплін «Анатомія і фізіологія дитини» і «Основи медичних знань», ми застосовуємо манекени-тренажери штучного дихання, моделі для внутрішньом'язових ін'єкцій та подушки для діабетичних ін'єкцій, модель скелету людини, механічні тонометри, спірометр. Зазначене обладнання сприяє вивченню особливостей функціонування людського організму, спонукає до самопізнання і фізичного самовдосконалення, готує майбутніх педагогів до збереження власного здоров'я та здоров'я своїх вихованців, формує уміння надавати першу медичну допомогу.

Створення умов для самопізнання й особистісного розвитку студентів у центрах компетентностей. Здатності до самопізнання і саморозвитку, якими студенти опановують під час навчальних занять (практичних, лабораторних) удосконалюються в позанавчальній діяльності. З цією метою в Педагогічному інституті створено центр компетентностей – центр самопізнання і саморозвитку. Діяльність центру спрямована на забезпечення умов для життєвого самовизначення, самовдосконалення і самореалізації особистості кожного студента; формування майбутнього фахівця здатного ефективно працювати й навчатися впродовж життя.

Мета центру – створення організаційних, психологічних, технологічних умов для самопізнання та особистісного розвитку майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів початкової школи. Основні завдання центру:

- психолого-педагогічна підтримка та адаптація студентів першого курсу до освітнього процесу ВНЗ (проведення адаптаційних тренінгів зі студентами, індивідуальне консультування з метою швидкої адаптації до нової соціальної ролі «студента» та утвердженні у власному професійному виборі);
- формування у студентів першого курсу спеціальностей «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» анатомо-фізіологічних, психолого-педагогічних знань про людину на різних етапах її розвитку (навчання, засноване на дослідженнях, навчальні тренінги, ді-

лові ігри у процесі лабораторних практичних, семінарських занять з навчальних дисциплін: «Анатомія і фізіологія дитини», «Основи медичних знань», «Психологія», «Педагогіка»);

- розвиток здатностей до самопізнання і самовдосконалення особистості (познавчальна діяльність студентів: тренінги, лекторії, майстер-класи, диспути, воркшопи, офлайн консультації (у блізі центру) з проблем самопізнання і розвитку особистості);

- формування готовності до професійної самоідентифікації та розвитку, застосування знань, умінь, способів діяльності в освітньому середовищі ДНЗ, ЗНЗ; проектування індивідуальної освітньо-професійної траєкторії (підготовка студентів до психолого-педагогічних практик, формування рефлексивної компетентності).

Сподіваємося, що участь студентів першого курсу в тренінгах, майстер-класах, які проводяться на базі центру, сприятимуть

розвитку здатностей до самопізнання і саморозвитку анатомио-фізіологічної і психологічної сфери, самовдосконалення фахових компетентностей.

Висновки. У зв'язку з впровадженням в освіту України принципів навчання впродовж життя актуалізується проблема формування у студентів – майбутніх педагогів здатності до саморозвитку. На жаль, як зазначає В. Фрицюк (2017, с. 88), існують суперечності між необхідністю цілеспрямованої підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку та недостатнім упровадженням у навчально-виховний процес ВНЗ відповідних технологій, спрямованих на його формування. Дослідження В. Фрицюк та наші дослідження доводять необхідність проведення подальших пошуків щодо удосконалення технологій навчання майбутніх педагогів стосовно формування здатностей до самопізнання і самовдосконалення.

Література

- Веретенко Т., Лехолетова М. Змістові характеристики здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 2 (66). С. 20–39. doi 10.24139/2312-5993/2017.02/040-050.
- Використання методик симуляційного навчання у підвищенні професійної компетенції лікарів та парамедиків на кафедрах ДЗ «ЗМАПО МОЗ України» / О. С. Никоненко та ін. *Медична освіта*. 2016. № 2. С. 120–123. URL: <http://dx.doi.org/10.11603/me.v0i2> (дата звернення: 09.10.2017).
- Кондратьева С. Б. Самопознание и самореализация личности в труде: социально-философский подход; автореф. дис. ... канд. философ. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия». Москва, 2009. 21 с.
- Професійний саморозвиток майбутнього фахівця: монографія / За ред. В. А. Ковальчук. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 204 с.
- Терлецька Л. Г. Процес самопізнання, його структура і роль у становленні особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ: Логос, 2012. Вип. 14. С. 152–159.
- Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку: дис... доктора педагог. наук: 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.

References

- Veretenko, T. Lekholetova, M. (2017). Zmistovi kharakterystyky zdorov'jazberezhualjnoji kompetentnosti majbutnykh socialnykh pedagoghiv i socialnykh pracivnykiv [The content characteristics of the health-saving competence of future social educators and social workers]. *Pedagoghichni nauky: teoriya, istoriya, innovacijni tekhnologhiji*, 2(66), 20–39. doi 10.24139/2312-5993/2017.02/040-050 (ukr).
- Nykonenko, O. S., Dmytriyeva, S. M., Shapoval, S. D., Hrytsun, T. O. (2016). Vykorystannja metodyk symuljacijnogho navchannja u pidvyshhenni profesijnoji kompetenciji likariv ta paramedykiv na kafedrah DZ «ZMAPO MOZ Ukrainy» [Use of simulating teaching methods to increase education and professional competence of doctors and paramedics at the state institute «Zaporozhye

- medical academy of postgraduate education, Ministry of health of Ukraine]. *Medychna osvita*, 2, 120–123. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.11603/me.v0i2> (ukr).
- Kondrat'eva, S. B. (2009). *Samopoznanie i samorealizacija lichnosti v trude : social'no-filosofskij podhod [Self-knowledge and self-realization of the individual in work: a socio-philosophical approach]*. Extended abstract of candidate's thesis: 09.00.11 «Socialnaja filosofija». Moscow, Russia (rus).
- Kovalchuk V. A. (Ed.). (2011). *Profesijnyj samorozvytok majbutnjogho fakhivtsja: monohrafija [Professional self-development of a future specialist: a monograph]*. Zhytomyr, Ukraine: ZhDU im. I. Franka (ukr).
- Terletska, L. Gh. (2012). Proces samopiznannja, jogho struktura i rolj u stanovlenni osobystosti [The process of self-knowledge, its structure and role in the formation of personality]. *Aktualjni problemy sociologhiji, psykhologhiji, pedagoghiky*, 14, 152–159 (ukr).
- Frytsuk, V. A. (2017). *Teoretychni ta metodychni zasady pidghotovky majbutnikh pedagoghiv do bezperernogho profesijnogho samorozvytku [Theoretical and methodical principles of training of future teachers for continuous professional self-development]*. Doctor's thesis: 13.00.04. Vinnyca, Ukraine (ukr).

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ У ПЕДАГОГОВ СПОСОБНОСТЕЙ К САМОПОЗНАНИЮ И САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ

Куземко Леся, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии
Педагогического института,
Киевский университет имени Бориса Гринченко,
бул. И. Шамо, 18/2, 02154 Киев, Украина, l.kuzemko@kubg.edu.ua

Мойсак Александр, старший преподаватель кафедры педагогики и психологии
Педагогического института,
Киевский университет имени Бориса Гринченко,
бул. И. Шамо, 18/2, 02154 Киев, Украина, o.moisak@kubg.edu.ua

В статье актуализируется проблема развития у будущих педагогов способностей к самопознанию, самосовершенствованию в процессе обучения в высшем учебном заведении. Рассмотрены формы работы со студентами, которые направлены на овладение анатомо-физиологических, психолого-педагогических знаний о человеке на разных этапах его развития при изучении учебных дисциплин и внеучебной работы. Приведены тематика и содержание заданий для студентов по учебным дисциплинам «Анатомия и физиология ребенка», «Основы медицинских знаний» способствующих формированию здоровьесберегающей компетентности. Представлено содержание деятельности центра самопознания и саморазвития в Педагогическом институте, на базе которого решаются задачи профессиональной самоидентификации будущего педагога.

Ключевые слова: внеучебная работа; здоровьесберегающая компетентность; интерактивные технологии; педагогические технологии; профессиональная самоидентификация; самопознание; саморазвитие.

TECHNOLOGIES OF DEVELOPMENT FUTURE EDUCATORS' ABILITIES TO SELF-KNOWLEDGE AND SELF-IMPROVEMENT

Kuzemko Lesya, PhD (Pedagogy), Associate Professor of Department of Pedagogy and Psychology of Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Blvd, 02154 Kyiv, Ukraine, l.kuzemko@kubg.edu.ua

Moisak Olexandr, Senior Lecturer of Department of Pedagogy and Psychology of Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2, I. Shamo Blvd, 02154 Kyiv, Ukraine, o.moisak@kubg.edu.ua

This article focuses on problem of development of future educators' ability to self-knowledge and self-improvement in process of studying at higher education institution. Performed analysis of researches of the problems of development of self-knowledge in students of pedagogical specialties. Indicated that the ability to self-knowledge is the basis for self-improvement and professional self-identification, disclosure of cognitive abilities, actualization of value attitude to participants of pedagogical process. Determined, that self-knowledge is a form of emotional and evaluative attitude to yourself in the leading stages ontogenetic development and it is a base and incentive for self-education, self-development and the factor of self-realization of the teacher. Considered the forms and methods of work with students, that are directed at mastering anatomical, physiological and pedagogical knowledge about person at some different stages of its development while studying disciplines and extracurricular work. Provided topics and contents of the tasks for students from the educational disciplines «Anatomy and Physiology of the Child», «Fundamentals of Medical Knowledge», examples of application of interactive technologies (business and simulation games training sessions, disputes, quizzes) which contribute to the formation of healthcare-saving competence and orientate future teachers to develop own strategy of innovative professional activities. Presented purpose objectives of the center of self-knowledge and self-development at Pedagogical institute on the basis of which solved the tasks of professional self-identification of the future educators. Described effective forms of extracurricular work with first year students based on the center. Provided topics of trainings, master classes, workshops, individual consultations for the purpose of quickly adaptation to a new social role of «student» and establishing in his professional choice, formation of abilities to self-knowledge and self-development.

Key words: *extracurricular work; healthcare-saving competence; interactive technologies; pedagogical technologies; professional self-identification; self-development; self-knowledge.*

Стаття надійшла до редакції 09.01.2018

Прийнято до друку 24.05.2018